
Epitafinės kompozicijos Vilniaus Šv. Kazimiero jėzuitų bažnyčios kriptoje

---

Neringa Markauskaitė

*Vilniaus dailės akademija,
Maironio 6, 2001 Vilnius, Lietuva*

Po didžiuoju altoriumi esanti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kriptą, išdekoruota sienų tapybos kompozicijomis, buvo atrasta 1991m. Kompozicijos nerestauruotos, restauratorių ir dailėtyrininkų nuodugniau netyrinėtos. Jos galėtų būti įvardytos epitafinėmis kompozicijomis. Pagal kompozicijų atvaizdus bei įrašus ir juose išreikštas idėjas kriptą galima būtų tyrinėti kaip koplyčią, skirtą melstis už skaistyklėje kenčiančias vėles. Tačiau šio straipsnio tikslas – kriptos kompozicijų ikonografinės programos segmentus (būtinus tolimesniems kriptos ikonografinės programos tyrinėjimams), atskleisti pagrindines kompozicijų ikonografinės programos idėjas, meninės raiškos ypatumus, atvaizdo ir teksto sąveiką.

Raktažodžiai: epitafinė kompozicija; ikonografinė schema, ikonografinis tipas; piešinys, figūra; įrašas, Biblijos Vulgata; turinys, prasmė

Bažnyčių interjerų dekoru ir kriptų sienų tapybos „atradimai“ labai dažnai sietini su kompleksiškais istoriniais, architektūriniais bei archeologiniais tyrinėjimais, vykdytais bažnyčių remonto ar jų rekonstrukcijų metu¹. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kriptą, įrengta po didžiuoju altoriumi, su epitafinėmis kompozicijomis buvo atrasta 1991 m. visiškai kitokiomis aplinkybėmis. Šis laidojimo rūšys buvo užtiktas tuomet, kai jau pašventintoje bažnyčioje vyriausiasis architektas restauratorius Virgilijus Spudas ir kunigas Antanas Gražulis SJ buvo nutarę dešinėje presbiterijos pusėje, už didžiojo altoriaus, įrengti vadinamąjį bažnyčios sakrarijumą².

Iki 1996m. kriptą buvo sutvarkyta, čia įrengtas bažnyčioje palaidotų jėzuitų memorialas. Kriptos kompozicijos buvo tik konservuotos (1996 m.), tačiau nei tuo metu, nei vėliau jos nebuvo nuodugniau tyrinėtos. (Apie jas šiek tiek užsimenama benediktine bažnyčios atstatymo ir restauravimo darbų ataskaitoje.)³ Kompozicijos buvo paliktos be savo „liudijimo dokumento“, netapo ir dailėtyros studijų objektu⁴.

Iki šiol dar neatrastas bent vienas istorinis ar literatūrinis šaltinis, kuriame būtų užsimenama, kad po Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios didžiuoju altoriumi yra kriptą su šiomis kompozicijomis; nėra žinių net jėzuitų profesų namų išlikusiose kronikose⁵. Todėl nežinome tikslios šių kompozicijų sukūrimo datos, taip pat jų iniciatorių, kūrėjų.

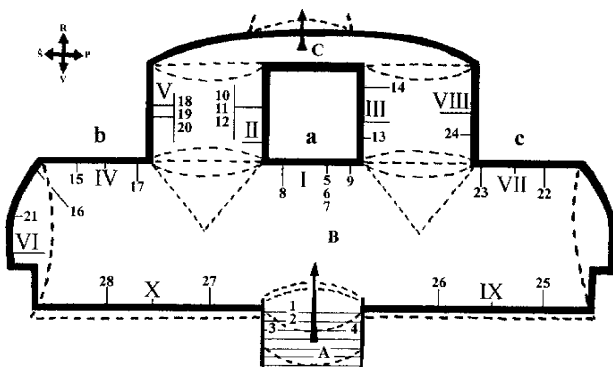
Jėzuitų istoriniuose dokumentuose aptiktos dvi svarbios žinutės. Viena jų – apie 1688 m. Šv. Kazimiero bažnyčioje atnaujintas kriptas (jų vietos bažnyčioje nenurodytos)⁶. Kitoje žinutėje minimi profesų namuose gyvenę ir 1650 m. mirę du kilmingieji jėzuitų geradariai, kurie buvo palaidoti toje vietoje (reikia manyti, kriptoje), kur paprastai laidoti tėvai jėzuitai: „eorum ossa ad Patres nostros apposita“⁷. Pastaroji žinutė leidžia manyti, kad jau XVII a. I pusėje Šv. Kazimiero bažnyčioje buvusi kriptą, skirta tėvams jėzuitams laidoti. Taip pat svarbu, kad šioje kriptoje kartu su tėvais buvo palaidoti ir pasauliečiai.

Galima manyti, kad ši kriptą buvo nežinoma ne tik XX a. II pusės architektams, restauratoriams bei archeologams, atlikusiems bažnyčios tyrinėjimus tuo metu, kai ji buvo paversta ateizmo muziejumi, bet ir XX a. I pusės ir XIX a. architektams, inžinieriams, prisidėjusiems prie bažnyčios rekonstrukcijos (XIX a. paverčiant ją Šv. Mikalojaus stačiatikių slobodu) arba prie jos vidaus atstatymo, restauravimo darbų (XX a. 3-iajame dešimtmetyje). Kriptą nepaminėta tuometinėse istorinėse studijose, Vilniaus miesto apžvalgose, vadovuose, kuriuose rašyta apie Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčią, arba veikaluose apie Lietuvos jėzuitus⁸. Be to, ši kriptą nepažymėta ir išlikusiuose Šv. Kazimiero bažnyčios brėžiniuose, kuriuos darė XIX a. rusų architektai, inžinieriai, taip pat XX a. I pusės architektai: Juljuszas Kłosas, jo

vadovaujamas Jerzis Śliwka, Józefas Zdanowiczius, taip pat ir Piotras Bohdziewiczius⁹.

Atidengus kriptą, rasti skliautų klojiniai, neišlygintos grindys, išvartyti karstai, mirusiųjų palaikai sumesti į dvi duobes. Galima spėti, kad kriptą buvo nusiaubta ir užversta griuvenomis, dar nepabaigus ją įrengti.

Kriptos architektūriniai tyrinėjimai parodė, kad ji čia buvusi jau XVII a. (tuomet galėjo būti įrengta ir ventilacijos sistema). Patekti į ją buvo galima laiptais iš presbiterijos. Kriptos atramas sudaro trys stulpai, šoniniai sujungti sienų mūrais, į kuriuos remiasi cilindriniai skliautai. Už centrinio stulpo rytinėje kriptos sienoje anksčiau buvusi anga, kuri vedė į dar vieną patalpą, galbūt skirtą mirusiesiems šarvoti (1 pav.). Kriptos sienos ir skliautai padengti šviesiu tinku. Kompozicijos yra nupieštos tik ant sienų. Bažnyčios atstatymo ir restauravimo darbų ataskaitoje jos datuojamos XVIIa. viduriu¹⁰.

1. Kriptos schema: A – prieangis, B – kriptą, C – buvusi anga į dar vieną patalpą; a – centrinis stulpas, b – kairysis stulpas su mūro siena, c – dešinysis stulpas su mūro siena; I–X – epitafinės kompozicijos, 1–28 – įrašai

Sunku apibūdinti šias juosvų tonų epitafines kompozicijas: tai piešiniai, pradėtos, bet nebaigtos freskos ar netradicine technika pradėtos tapyti sienos. Neturime tikslų duomenų apie kompozicijų kūrybos etapus. Tačiau ir paprasta akimi čia galima išvelgti keletą piešinio ar tapybos „sluoksnių“¹¹.

Kriptos stulpų sienose pavaizduotos pagrindinės *Nukryžiuotojo, Priskėlusio Kristaus, Švč. Mergelės Marijos* kompozicijos. Stulpų šoninėse, taip pat kriptos vakarinėje bei šiaurinėje sienose pavaizduotos vėlės. Greta atvaizdų įvairiai įkomponuoti įrašai: lotyniškos citatos, parinktos iš Biblijos ir iš maldų, skirtų Švč. Mergelei Marijai; prieangio sienose išdėstyti tik įrašai.

Beveik visi kriptos įrašai padaryti lotyniškosios antikvos majuskula, tik raidė „i“ rašyta su tašku. Vos keletui įrašų panaudotas meninis šriftas, pvz., eilutės rašytos puslankiu serpantino juostose, kai kurios raidės išdidintos, vienaip ar kitaip išskirtos.

Šiuo straipsniu pirmiausia norėta supažindinti su dar netyrinėtomis kriptos epitafinėmis kompozicijomis, atskleisti jų ikonografinės idėjas, kai kuriuos meninės raiškos ypatumus ir atvaizdo bei teksto sąveiką; kompozicijos analizuojamos pagal kriptos struktūros dalis (išsami kriptos ikonografinės programos analizė nėra šio straipsnio tikslas).

Daugelis kriptos įrašų, pvz., Biblijos citatos, išlikę fragmentiškai, todėl rašant šį straipsnį jie buvo rekonstruoti pagal analogiškas Vulgatos citatas (nuo 1592 m. išgalėjo vadinamoji Sikstiniškoji, arba Klemenšiškoji Vulgata). Sunku buvo atstatyti įrašus be signatūrų, nes panašių citatų galima atrasti įvairiose Biblijos vietose. Nustatytos kelios klaidingos signatūros ir tai, kad kai kurių įrašų tekstas truputį skiriasi nuo Vulgatos teksto, pvz., įrašyti papildomi žodžiai arba praleisti, kartais sukeisti vietomis. Straipsnyje greta kriptos įrašų pateiktos analogiškos Vulgatos citatos lietuvių kalba, pasiremiant kunigo Juozapo Skvirecko vertimu, todėl kriptos lotyniški įrašai dar kartą į lietuvių kalbą nėra išversti; kai kurios citatos palygintos su prelado Antano Rubšio Šventojo Rašto vertimu iš hebrajų, aramėjų kalbų¹². Laužtiniuose skliaustuose įrašytos vos įžiūrimos raidės arba pažymėtos galimos jų vietos. Lotyniškos citatos sutrumpinimo ženklas ~ pakeistas atitinkamomis raidėmis su * ženklu, taip pat pakeista skaičiaus „2“ (buv. Z) ir raidės „U“ (buv. V) rašyba, atsisakyta įvairių skyrybos ženklų, nes daugelis jų sunkiai atpažįstami, išskyrus taškus, jeigu jie yra sakinio gale ir tarp citatų signatūrų skaičių.

KRIPTOS PRIEANGIS

Leidžiantis laiptais į kriptą, prieš pat įėjimą prieangio sienose nupieštos trys stilizuotos, užrietais galais juostos su jose įkomponuotomis Biblijos citatomis (1–4). Jos atlieka kriptos programos įvado vaidmenį (paryškintais skaičiais parodytos kriptos įrašų vietos schemeje, žr. 1 pav.).

Virš įėjimo angos įkomponuotas įrašas, kurio viršutinė eilutė, paimta iš Trečiosios Karalių knygos, tarytum drąsina įeinančius į kriptą. Žemiau esanti įrašo eilutė iš Pradžios knygos iškilmingai kviečia į vidų. (1) EGO INGRED[IOR VIAM UNIVERSAE TER]RAE. 3 REG. 2.[..?]. Aš įeinu į visos žemės kelią (3 Kar. 2, 2). (2) IN[GRE]DERE [BENE] DICTE DOMINI. GEN. 24. [..?]. Įeik, Viešpaties palaimintasis (Prad. 24, 31). Prieangio skliautuose esančios citatos metaforiškai išreiškia atgailą, mirusiojo valios išpildymą, o tiesiogine prasme primena apie čia palaidotus tėvus jėzuitus. Kairėje pusėje patalpintos eilutės iš Jobo, dešinėje – iš Pradžios knygos; abi jas vienija žodis DORMIAM. (3) [E]CCE NUNC IN PULVERE DORMIAM. IOB. 7. [..?]. Štai, dabar aš miegosiu dulkėse (Job. 7, 21). (4) DORMIAM

CUM PATRIBUS MEIS G[EN. ...?]. Aš ilsėsiuos su savo tėvais (Prad. 47, 30).

KRIPTOS CENTRINIO STULPO KOMPOZICIJOS

Įėjus į kriptą, priekinėje centrinio stulpo sienoje prieš akis iškyla svarbiausia meninės programos kompozicija, vaizduojanti Nukryžiuotąjį (2 pav.). Ji ir kitos dvi, esančios šoninėse sienose (I–III), sudaro pagrindinį ikonografinės programos segmentą. (Čia ir toliau romėniškais skaitmenimis nurodytos epitafinių kompozicijų atvaizdų vietos kriptos scheme.)

2. Nukryžiuotojo kompozicijos fragmentas. Fotografija – M. Sakalausko. 1991. Lietuvos vaizdo ir garso archyvas

Nukryžiuotąjį papildoma įvairiai išdėstyti tekstų intarpai, tiesiogiai nesusiję su evangeliniu pasakojimu. Jėzus Kristus pavaizduotas beveik *en face*, vos palenkta galva. Jis tarytum dar gyvas žvelgia kažkur žemyn. Jo santūrus judesio kūnas be stigmų, apie kančią byloja tradiciniai Nukryžiuotojo atributai: erkėčių vainikas, ant kryžiaus pritvirtinta abreviatūros juostelė, kojas ir rankas persmeigusios viny stebina neįprastu dydžiu ir forma. Jo perizonijus nupieštas su ilgomis stilizuotomis klostėmis kairėje klubų pusėje. Nukryžiuotasis artimesnis kai kuriems renesanso bei ankstyvojo, nebrandaus, baroko kūriniams¹³.

Evangelinę Golgotos sceną primena po kryžiumi esanti kaukolė. Nukryžiuotąjį kompozicijose labai dažnai kairėje pusėje vaizduojama Dievo Motina, dešinėje – šv. Jonas Evangelistas, tuo tarpu šios kompozicijos schema neįprasta: Jėzaus Kristaus figūros kairėje iki pusės nupieštas kunigas su arnotu, tarytum laikantis šv. mišias, o dešinėje – iki pusės karste esanti vėlės figūra. Ši vėlė – vienintelė iš kitų pana-

šių figūrų – pavaizduota palenkta galva, susimąščiui, tarytum rodanti pagarbą Kristui.

Nukryžiuotojo kompozicijoje esama kelių piešinio „sluoksnių“, kurie vienas nuo kito skiriasi stilistika: viršutinis pasižymi ryškiu, figūrą stilizuojančiu kontūru, apatinis – plona ekspresyvia linija¹⁴.

Virš Nukryžiuotojo figūros, pakartojant kryžiaus kryžmos horizontalę, patalpintos trys skirtingo dydžio juostos su įrašais (panašios nupieštos prieangyje). Viršutinėje juostoje pažodžiui įrašyta citata iš Psalmių knygos byloja apie kriptoje besiilsinčius mirusiųjų kūnus ir pakartoja prieangio citatose išreikštas mintis, metaforiškai prabyla apie Dievo apvaizdos rūpestingumą ir teisiuosius. Abipus vidurinės ir apatinės juostų pusių nupiešti priklaupę angelai savo piešinio kompozicija primena XVII–XVIII a. knygų iliustracijose ar tapybos paveiksluose pavaizduotus angelus, dažnai virš šventųjų galvų laikančius juostas su įvairiais įrašais. Vidurinėje juostoje, panašioje į puošnią ornamentuotais rėmais lentelę, įrašyta eilutė iš Psalmių knygos apie saugomas šventųjų sielas sava intonacija papildo viršutinę citatą. Žemiau esančioje juostoje – vienos pranašystės citatos eilutė iš Apreiškimo Jonui knygos, kurioje kalbama apie gerųjų laimes ir piktųjų bausmes. (5) CUSTODIT DOMINUS OMNIA OSSA EORUM[*] UNUM EX [H]IS NON CON[T]ERE[T]UR. P. 3. 3. [...?] Viešpats sergi visus jų kaulus; / nei vienas iš jų nebus sutrupintas (Psalm. 33, 21). (6) CUSTODIT DOM[INUS] AN[IM]AS / SANCTORUM [SU]ORUM. P[S. ...?]. Viešpats sergi savo šventųjų sielas (Psalm. 96, 10). (7) BEATI MORTUI [QU]I [IN] DOMI[NO] M[OR]TUI UNTUR. APOC 1 [...?]. Palaimintieji numirusieji, kurie miršta Viešpatyje (Apr. 14, 13).

Kitos dvi citatos (rėmeliuose su kilputėmis ir apvaliomis detalėmis) išdėstytos virš kunigo ir vėlės figūrų, sulig Nukryžiuotojo kojomis¹⁵; abi figūros tarytum meldžiasi į Jėzų Kristų. Kairėje pusėje įrašyta citata iš vienos Psalmių knygos dalies, kurioje prašoma pasigailėjimo. Dešinėje pusėje esanti citata – tai improvizuota eilutė iš Giesmių giesmės knygos, parinkta labiau atsižvelgus į tiesioginę jos prasmę negu į esamą Biblijos citatos kontekstą¹⁶. (8) IN UMBRA ALARUM TU[=] / ARUM[*] SPERABO. PS. 56. [...?]. Tavo sparnų ūksmėje aš ieškau prieglaudos (Psalm. 56, 2). (9) SUB UMBRA ILLIUS QVE[M*] / DESIDERAVI SEDI CANT 2. [...?]. Aš sėdėjau ūksmėje to, kurio geidžiau (Giesmių giesmė 2, 3).

Kairėje šoninėje sienoje pavaizduota vėlė, sudėjusi rankas maldai ir beveik šonu pasisukusi į Nukryžiuotojo kompozicijos pusę (II) (3 pav.). Vėlės figūra, kaip ir Jėzaus Kristaus, pasižymi schematišku ryškaus kontūro piešiniu, tačiau vis dėlto galima atpažinti kunigo apsiaustą ar jėzuitų peleriną¹⁷. Ši kom-

pozicija išsiskiria serpantino pavidalo įrašų juostomis (su mažomis rodyklėmis), ikomponuotomis dešinėje figūros pusėje. Šventojo Rašto eilučių žodžiai tarytum sklinda iš vėlės akių, burnos, rankų, t. y. viso kūno. Virš figūros galvos ir sulig veidu išdėstytos teksto eilutės yra paimtos iš Jobo knygos. Perteikta prasme jos gali būti suprantamos kaip visų žemiškų dalykų atsisakymas, broliškos dvasinės vienybės ar sunykusio kūno metafora. Beveik sulig vėlės burna esanti eilutė yra iš Izaijo knygos apie išvargusią, globos prašančią sielą. Į karstą nukreiptos kelios įrašų juostos – tai citata iš Psalmių knygos. Ja perteiktas psalmininko (šiuo atveju vėlės) prašymas atitolinti bandymus, palengvinti varganą būvį¹⁸. (10) PUTREDINI DIXI PATER MEUS ET MATE[R] / MEA ET SOROR MEA VERMIBUS IOB [..?]. Puvėsiui tariau: Tu mano tėvas; o kirminams: mano motina ir mano sesuo (Job. 17, 14). (11) DOMINE VIM PATIOR ISAJA 38 [..?]. Viešpatie, aš kenčiu prievartą (Izai. 38, 14). (12) DOMINE REMITTE MIHI UT REFRIGERER. PS 38 [..?]. Viešpatie, palengvink man, kad atsigaučiau (Psalm. 38, 14).

3. Vėlės figūros kompozicija centrinio stulpo šoninėje sienoje dešinėje pusėje. Fotografija – M. Sakalausko. 1991. Lietuvos vaizdo ir garso archyvas

Centrinio stulpo dešinėje šoninėje sienoje pavaizduota iki juosmens karste esanti vėlės figūra; iš karsto piešinio galima suvokti, kad nupieštas karsto dangtis su kryžiumi (III) (4 pav.). Ši vėlės figūra pavaizduota beveik šonu pasisukusi į *Nukryžiuotojo* kompoziciją, sudėjusi rankas maldai. Jos piešinys, palyginus su kitomis vėlių figūromis, nėra labai schematiškas, nors ir perteiktas juodo kontūro maniera; galima išvelgti trumpai kirptą mirusiojo galvą, taip pat kitoms figūroms nebūdingą atvirą drabužio apykaklę. Abipus vė-

lės atvaizdo nupieštame rėmelyje įrašytos dvi citatos iš Psalmių knygos. Vėlė rankomis tarytum rodo į tekstą, bylojantį apie Viešpaties teismą, kuriame nebūna žmogaus be nuodėmės. Už vėlės figūros nugaros ikomponuoti žodžiai primena apie Viešpaties gailingumą¹⁹. (13) DOMINE NON INTRES IN IUDI[=] / CIUM TUUM CUM SERVO TUO PS. 148 [..?]. Viešpatie, neik į teismą su savo tarnu (Psalm. 142, 2). (14) REMINISCERE MISERA[=] / TIONUM TUARU[M*] DO[=] / MINE. PS 24. [..?]. Atsimink, Viešpatie, savo pasigailėjimus (Psalm. 24, 6).

4. Vėlės figūros kompozicija centrinio stulpo šoninėje sienoje kairėje pusėje. Fotografija – M. Sakalausko. 1991. Lietuvos vaizdo ir garso archyvas

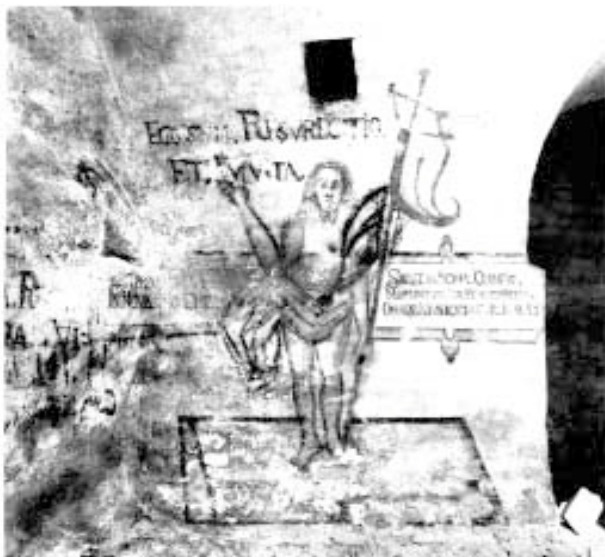
Nukryžiuotojo ir vėlių figūrų kompozicijas sieja panaši atvaizdų meninė raiška bei citatos perteiktos idėjos. Šiame kompozicijų segmente, be Jėzaus Kristaus kančios, aliuziškai perteikta ir Išganytojo, atpirkusio pasaulio nuodėmės, idėja; vėlės ir kunigo figūra tarytum meldžiasi Jam, prašydami parodyti gailingumą mirusiesiems, suteikti jiems savo globą.

KRIPTOS KAIRIOJO STULPO KOMPOZICIJOS

Šalia *Nukryžiuotojo* priekinėje kairiojo stulpo sienoje pavaizduota *Prisikėlusio Kristaus* kompozicija (IV) (5 pav.). Jos dešinėje šoninėje sienoje ir kairėje – šiaurinėje kriptos sienoje esančios kompozicijos sudaro antrą meninės programos segmentą (IV–VI).

Prisikėlusio Kristaus kompozicijoje evangelinis pasakojimas perteiktas viena Jėzaus Kristaus figūra. Jis pavaizduotas *en face*, ilgais plaukais, su barzdele, perskirta į dvi dalis, dešinės rankos mostu rodo į viršuje esančią teksto eilutę²⁰. Kairėje rankoje Jėzus Kristus laiko vadinamąją *Prisikėlimo* vėliavėlę. Per

5. *Prisikėlusio Kristaus* kompozicija. Kairėje pusėje matyti vėlės figūros kompozicijos fragmentas. Fotografija – M. Sakalausko 1991. *Lietuvos vaizdo ir garso archyvas*

jo kairįjį petį permesta drobulė, dengianti klubus ir klostėmis krentanti dešinėje kūno pusėje. Prisikėlusio Kristaus figūra artimesnė renesanso ar ankstyvojo baroko ikonografiniam tipui. (Įdomu, kad ypač panašus Prisikėlusio Kristaus ikonografinis tipas aptinkamas miniatiūrų ir spaudinių iliustracijų kompozicijose.²¹) Nelengva atsakyti į klausimą: kokį *Prisikėlimo* pasakojimo momentą čia norėta perteikti. Nežinia, ar Kristus nupieštas virš kapo, ar stovintis ant karsto, sunku įvardyti schematišką atvaizdą po Jo kojomis. Prisikėlęs Kristus santūraus judesio figūra visiškai nepanašus į klasikines brandaus baroko kompozicijas, vaizduojančias dažniausiai triumfuojantį, mirtį nugalėjusį Kristų, apsuptą debesų, taip pat Jį šlovinančių angelų. Dar vienos bažnyčios kriptos *al fresco* kompozicijoje prisikėlęs Kristus pavaizduotas kitaip: čia jis triumfuojančios išraiškos, apsuptas debesų²².

Šioje kompozicijoje viršutinis ryškus kontūrinis piešinys dengia smulkesnės tonų modeliutos piešinį. Ant šlapio tinko nupiešti Jėzaus Kristaus plaukai, o beveik visa figūra – ant vos drėgno arba sausio tinko.

Greta Jėzaus Kristaus figūros išdėstytos citatos yra parinktos iš Naujojo Testamento – pirminio, Prisikėlimą liudijančio, šaltinio. Jis ranka rodo į žodžių eilutes iš Evangelijos pagal Joną, kurios yra kaip pergalingo tikėjimo ir nemirties šūkis. Už Prisikėlusio Kristaus figūros esančiuose rėmeliuose (su kilputėmis ir apvaliomis detalėmis) įkomponuotos dar dvi citatos. Kairėje pusėje esanti citata taip pat paimta iš Evangelijos pagal Joną; metaforiškai ji išreiškia Kristų siuntusio Tėvo valią: kiekvienas, kuris

tiki į Sūnų, bus išgelbėtas. Dešinėje pusėje – citata iš Apaštalo Pauliaus Pirmojo laiško Korintiečiams skyriaus, kuriame kalbama apie teisiųjų prisikėlimą²³. (15) EGO SUM RESUR[R]ECTIO / ET VITA. [..?]. Aš esu prisikėlimas ir gyvenimas (Jn 11, 25). (16) [E]T RESU[SCI]TA[BO EGO E]U[M] / IN NOVISSIMO DIE [..?]. Ir prikelsiu aš jį paskutinę dieną (Jn 6, 40). (17) SICUT IN ADAM OMNES / MORIUNTUR [IT]A ET IN CHRISTO / OMNES VIVIFICABUNTUR. I COR 1[.?.]. Kaip Adome visi miršta, taip ir Kristuje visi bus atgaivinti (1 Kor. 15, 22).

Prisikėlusio Kristaus kompozicijos dešinėje šoninėje sienoje pavaizduota iki pusės esanti karste vėlės figūra, trimis ketvirčiais pasisukusi į Prisikėlusį Kristų (V). Šiame vėlės atvaizde gerokai ryškiau, palyginus su kitomis figūromis, matyti kūno deformacija, pvz., anomiškai netikslus rankos piešinys. Vėlės ranka, nupiešta prie pat įrašų eilučių, tarytum rodo į jas. Pailgo stačiakampio formos įrašų rėmeliai (su kilputėmis) ir karsto atvaizdas sudaro vieną kompozicinę struktūrą. Kompozicijos viršutinė citata paimta iš Jobo knygos; joje išreikšta viltis ir tikėjimas mirusiųjų prisikėlimu, ne veltui ši citata įkomponuota *Prisikėlusio Kristaus* kompozicijoje. Žemiau esančiomis citatomis, paimtomis iš Psalmių knygos, metaforiškai perteiktas žmogaus (šiuo atveju vėlės) pasitikėjimas Dievo globa²⁴. (18) SCIO [Q]UOD REDEMPTO[R] MEUS / VIVIT ET IN NOVISSIMO DIE DE TERRA / SURRECTURUS SUM ET RURSU[M*] CIRCUM[D]ABOR / PELLE MEA ET IN CARNE MEA VIDEBO / SALVATORE[M*] MEU[M*] Q[U]EM VIS[U]RUS SUM EG[O] / IPSE ET OCULI MEI CONSPECTURI SUNT JOB [19..?]. Žinau, kad mano Atpirkėjas yra gyvas, ir paskutinėje dienoje aš atsikelsiu iš žemės, ir vėl būsiu apvilktas savo oda ir savo kūne aš matysiu savo Gelbėtoją; aš pats jį matysiu, ir mano akys išvys (Job. 19, 25–27). (19) PLACEBO DOMINO IN RE[G]IO[NE] / VIVORUM PS. 114 [..?]. Aš patiksiu Viešpačiui gyvųjų šalyje (Psalm. 114, 9). (20) CAR[O] REQ[U]IESC[ET] IN [SPE] [..?]. Kūnas ilsėsis su viltimi (Psalm. 15, 9).

Prisikėlusio Kristaus ir šiaurinės kriptos sienoje esančią vėlės figūrą kompoziciją sujungia pailgo stačiakampio formos įrašų rėmai (VI). Vėlės atvaizdas išliko fragmentiškai, tačiau galima suprasti, kad į Prisikėlusį Kristų pasisukusi vėlė tarytum adoruoja Jį. Šalia įkomponuota citata iš Psalmių knygos. Tai maldos fragmentas, kurioje užsimenama apie Viešpaties malonę, suteikiančią viltį visiems tikintiesiems, net ir gyvųjų žemėje. (21) [TU] ES SPES MEA PO[RTIO] / [M]EA IN TERRA VI =/[V]EN[TI]UM. P[SAL.] 141. [..?]. Tu mano viltis, mano dalis gyvųjų žemėje (Psalm. 141, 6).

Prisikėlusio Kristaus ir vėlių kompozicijas, esančias kairiojo stulpo ir šiaurinėje kriptos sienoje, sujungia įrašų turinys bei kai kurios meninės detalės,

pvz., rėmai. Šiame segmente perteikta ne tik Prisi-kėlimo, bet ir Paskutiniojo teismo idėja; vėlės tarytum prašo Kristaus suteikti mirusiesiems prisikėlimo viltį, guodžiasi, kad bus Jo išgelbėtos, išteisintos ir globojamos.

KRIPTOS DEŠINIOJO STULPO KOMPOZICIJOS

Nukryžiuotojo dešinėje pusėje stovinčio stulpo priekinėje sienoje pavaizduota Švč. *Mergelės Marijos* kompozicija (6 pav.). Ji kartu su šoninėje sienoje esančia vėlės figūros kompozicija sudaro trečią meninės programos segmentą (VII–VIII). Marija nupiešta klūpanti ir besimeldžianti, pasisukusi į Nukryžiuotąjį. Greta Jos pavaizduota architektūrinė, galbūt altoriaus ar kolonos, detalė, taip pat lentelė su tekstu, virš Marijos galvos – stilizuota juosta su įrašu.

Švč. Mergelė Marija iš visų kitų kriptoje pavaizduotų figūrų išsiskiria savo dydžiu, ji vienintelė nupiešta su nimbu – šventumo simboliu. Marija dėvi apsiaustą su galvos gobtuvu, keliais gyvais potėpiais perteikti pagrindiniai veido bruožai yra tarsi bandymas atskleisti jos šypsena.

Nėra lengva atpažinti klūpančios ir besimeldžiančios Švč. Mergelės Marijos ikonografinį tipą. Pagal dailės tradiciją taip pavaizduota Marijos figūra apinkama evangeliniu pasakojimu paremtose Apreiškimo ir Kūdikėlio Jėzaus pagarbinimo scenose. Taip pat galima manyti, kad Švč. *Mergelė Marija* – šiandien yra jau neatpažįstamos kompozicijos fragmentas, galbūt vienas iš daugelio galimų daugiafigūrių tradicinių *Nukryžiuotųjų* scenų variantų²⁵. Vienos ar kitos kompozicijos interpretacija galėjo atsirasti ją perpiešus.

6. Švč. *Mergelės Marijos* kompozicija. Fotografija – M. Sakalausko. 1991. *Lietuvos vaizdo ir garso archyvas*

Švč. *Mergelės Marijos* kompozicijoje galima atsekti du piešinio sluoksnius. Apatinis piešinys leidžia suvokti, kad anksčiau piešta figūra buvo mažesnė (rankų, galvos, apsiausto detalės). Galima manyti, kad vėliau ji buvo padidinta: atsirado netikslios kūno dalių proporcijos, kompozicijoje jau „netilpo“ nimbas. Apatinis piešinys, panašiai kaip *Prisikėlusio Kristaus* kompozicijoje, pasižymi tonų modeliuote, o viršutinis – ryškaus kontūro linijomis.

Neįprastas Švč. Mergelės Marijos atvaizdas ir greta esančių įrašų prasminis ryšys. Šalia klūpančios ir besimeldžiančios Marijos čia pat įkomponuota teksto citata, kurioje Gailestingosios Dievo Motinos vardu perteiktas prašymas. Įrašas virš jos galvos kartu su įrašu, esančiu sulig rankomis, atrodo kaip viena ir ta pati citata. Tačiau šios eilutės galėjo būti paimtos iš dviejų maldų ar giesmių, skirtų Švč. Mergelei Marijai. Čia aliuziškai perteikta užuomina apie Dievo Motinos, visų kenčiančiųjų Užtarėjos, Gailestingumo galią²⁶. (22) MATE[R] MISERICORD[IAE] [..?]. Motina Gailestingoji. (23) MONSTRA TE ESSE / MATREM [..?]. Parodyk, kad esi motina.

Švč. *Mergelės Marijos* kompozicijos kairėje pusėje, stulpo šoninėje sienoje, išliko fragmentiška kompozicija (VIII). Pagal kai kurias piešinio detales galima suprasti čia buvus pavaizduotą vėlės figūrą. Dėmesį atkreipia rankų pirštai, pasižymintys smulkia modeliuote; galima manyti, kad nupiešta profesionalaus menininko. Ši kompozicija išsiskiria netikėtu atvaizdo ir citatų eilučių komponavimo principu. Kai kurios eilutės išdėstytos puslankiais; viršutinė citata prasideda visai prie pat figūros veido; žodžiai tarytum sklinda iš vėlės lūpų. Pirmąją citatos eilutę puošia dekoratyvus motyvas (stilizuotas augalas?), rašyta skirtingo dydžio raidėmis. Panašūs stilizuoti ornamentai randami vėlyvųjų viduramžių giesmynuose, rankraščiuose, rečiau renesanso, baroko spausdintose knygos; teksto eilučių išdėstymas primena kai kurių XVII–XVIII a. emblemų įrašų kompozicijas²⁷. Kompozicijos citata galėjo būti paimta iš to paties literatūrinio šaltinio, kuriuo naudotasi parenkant citatas Švč. *Mergelės Marijos* kompozicijai. Čia Marija tiesiogine prasme vadinama Užtarėja. Jos prašoma parodyti gailestingumą kenčiantiems ir vargstantiems²⁸. (24) O CLEMENS O PIA O DUL[=] / CIS VIRGO MARIA / SPES NOSTRA / ADVOCATA N[OST*]RA / IESUM FRUCTUM / VENTRIS TUI NOBIS / [PO]ST HOC EXILIUM / [OS]TENDE [..?]. O maloningoji, o meilingoji, o saldžioji Mergele Marija, mūsų viltie. Užtarėja mūsų, Jėzų, savo iščių vaisių, mums po šio ištrėmimo parodyk.

Netradiciniu ikonografiniu tipu pasižyminčią Švč. *Mergelės Marijos* ir fragmentišką vėlės figūros kompozicijas sieja ne tiek pačių atvaizdų meninė raiška, bet įrašų tekstai, paimti, tikėtina, iš tų pačių literatūrinių šaltinių. Įrašuose perteiktus prašy-

mus nulemia Marijos titulas: Gailestingosios Dievo Motinos prašoma gailestingumo, Marijos Užtarėjos prašoma globos ir paguodos vargstantiesiems ir kenčiantiesiems.

KOMPOZICIJOS VAKARINĖJE KRIPTOS SIENOJE

Abipus kriptos išėjimo, kairėje ir dešinėje jos pusėje, beveik per visą vakarinės sienos ilgį pavaizduotos dvi vėlių figūrų kompozicijos (IX–X), kurių didesnę dalį sudaro įrašai, išdėstyti abipus vėlių figūrų. Šios kompozicijos gali sudaryti atskirą meninės programos segmentą, tačiau gali būti sujungtos ir su pagrindinėmis – *Nukryžiuotojo, Prisikėlusio Kristaus, Švč. Mergelės Marijos* – kompozicijomis.

Dešinėje pusėje esanti kompozicija (X) išlikusi fragmentiškai, jos bendrą vaizdą galima susidaryti tik iš figūros silueto kontūrų ir daugiau ar mažiau perskaitomo teksto. Kairėje pusėje esančios vėlės figūra (IX) pasisukusi į išėjimo pusę, jos veidas schematiškų bruožų, bet nupieštas išraiškingai, vėlė dėvi apsiaustą ar peleriną. Abi vėlės, pavaizduotos su į šalis pakeltomis rankomis, tarytum rodo į teksto eilutes.

Kairėje pusėje esanti kompozicija (IX) yra priešais *Švč. Mergelę Mariją*. Abiejų įrašų citatos paimtos iš Psalmių knygos. Vienoje jų, figūros kairėje pusėje, perteiktas psalmininko (šiuo atveju vėlės) prašymas Dievo pasigailėti ir pagelbėti; klausiamo, kiek dar reikės kentėti vargą. Kitoje citatoje, figūros dešinėje, išreikštas pasitikėjimas Dievo meile, kuri yra viršesnė už mums artimiausių esybių meilę²⁹. (25) ANIMA MEA TURBATA EST / [V]ALDE SED [TU DOM]INE US=/QUE[Q]VO PS. 6 [..?]. Mano siela labai nusigandus, bet tu, Viešpatie, iki koki dar? (Psalm. 6, 4). (26) PATER MEUS ET MATER MEA / DERELIQU[ERUNT] ME DOMINUS / AUT[EM*] [A]SSU[M*]PSIT M[E] PS 28 [..?]. Mano tėvas ir mano motina apleido mane; Viešpats gi priima mane (Psalm. 26, 10).

Dešinėje pusėje priešais *Prisikėlusį Kristų* esančioje kompozicijoje (X) vėlės figūra pavaizduota iš priekio. Kairėje pusėje įrašyta citata iš Jobo knygos. Ja tarytum norėta sužadinti prašytojo artimiausių bičiulių (šiuo atveju Prisikėlusio Kristaus) gailestingumą. Figūros dešinėje pusėje – citata iš Izaijo knygos. Čia perkeltine prasme kalbama apie žmogaus gyvenimo pabaigą, kurį Dievas nukerta kaip nebaigtą austi audeklą³⁰. (27) MISEREMINI [MEI MI]SEREMI[NI] MEI / SALTEM VOS [AMICI] MEI [QUIA MANUS] / DOMINI TE[TIGIT] ME [HI]OB..?. Pasigailėkite manęs, pasigailėkite manęs bent jūs, mano bičiuliai, nes Viešpaties ranka ištiko mane (Job. 19, 21). (28) PR[A]ECISA ES[T] VELUT A [TEXENTE] / VITA MEA DUM ADHUC ORDI[RER] / SUCCIDIT ME ISAJA [..?].

Mano gyvenimas atskirtas lyg audejo; jis atkerta mane, kai aš dar tebeaudžiu (Izai. 38, 12).

Aptartos vėlių kompozicijos pagal atvaizdų tipologiją gali būti sujungtos su pagrindinėmis. Šie atvaizdai išsiskiria judesio poza, kitokio pobūdžio citatomis, su baimės, išgaščio intonacijomis. Jose Viešpaties vardu perteikti troškimas: nepalikti mirusiųjų sielų net sunkiausių bandymų metu bei netikėtos mirties atveju.

***

Kriptos epitafinės kompozicijos gali būti sujungtos į tam tikrus ikonografinę programai būdingus segmentus, pasižyminčius ikonografijos idėjų ir meninės raiškos sąsajomis. Prieangyje „prasideda“ visų kriptos kompozicijų programa. Nukryžiuotojo kompozicija, esanti priešais įėjimą ir pavaizduota centrinio kriptos stulpo sienoje, yra pagrindinė programos ašis; su ja vienaip ar kitaip susijusios visos likusios kriptos kompozicijos. Visos trys pagrindinės kompozicijos, vaizduojančios Nukryžiuotąjį, Prisikėlusį Kristų ir Švč. Mergelę Mariją, su greta esančiomis vėlių kompozicijomis sudaro tris segmentus, savotišką kriptos programos branduolį.

Pagrindines kompozicijas nėra lengva apibrėžti pagal tam tikras ikonografines kompozicijos schemas, paprasčiau būtų išskirti ikonografinius tipus, išskyrus Švč. Mergelę Mariją, kurią sunku priskirti vienam ar kitam tradiciniam ikonografiniam tipui. Čia temas nulemia figūros atvaizdas ir greta jo esančių įrašų tekstas. Nukryžiuotojo kompozicijoje perteiktos kančios, mirties, aukos idėjos (ir Atpirkėjo tema); Prisikėlusio Kristaus kompozicijoje – pergaltos mirties, teisiųjų išgelbėjimo idėjos (ir Paskutinio Teismo tema); Švč. Mergelės Marijos kompozicijoje atsispindi gailestingumo, užuojautos kenčiantiems ir vargstantiems idėjos (ir Dievo Motinos tema).

Vėlių figūrų kompozicijos, išdėstytos šoninėse stulpų sienose ir kriptos šiaurinėje bei vakarinėje sienoje, pasižymi panašia vaizdine tipologija (besimeldžianti, tarytum iš karsto pakylanti figūra). Šie vėlių atvaizdai yra tiesiogiai susiję su pagrindinių kompozicijų panašiomis įrašų rėmų dekoratyvinėmis detalėmis ir teksto citatose išreikštomis idėjomis. Vėlės perteiktos ne kaip simboliniai vaizdiniai, bet kaip tikroviškos, tikėtina, tėvų jėzuitų figūros. Jos pasižymi schematišku piešiniu, tačiau kai kurios turi ir portretinių bruožų, todėl bendrame kriptos kompozicijų kontekste pačia figūrų traktuote gali būti suprantamos kaip antkapiniai ar epitafiniai, portretiniai atvaizdai³¹.

Pagrindinės kompozicijos – *Nukryžiuotasis, Prisikėlęs Kristus* – turi renesanso ar ankstyvojo baroko ikonografijos požymių. Visose kriptos kompozicijose atsispindi baroko epochos kūriniams būdingos meninės retorikos priemonės, pvz., figūrų judesio kalba.

Taip pat galima išvelgti tam tikrus baroko embleminių mąstymo bruožus, pvz., vaizdo ir teksto kompozicinių bei prasminių ryši. Figūrų ir atvaizdų interpretacijos raktas glūdi kompozicijų citatose, paimtose iš Biblijos ir maldų. Tai atitiko baroko, ypač kontrreformacijos, laikotarpį ir jėzuitų mokymosi nuostatas: tam tikros krikščioniškos emblemos ar kito simboliinio įvaizdžio aiškinimas buvo paremtas Biblija³². Kriptos kompozicijose atsispindi dar ir tokia baroko dailės kūriniuose aptinkama priemonė: Biblijos citatos, kaip fragmentai, perteikiantys vieną ar kitą kompozicijų idėją, yra parinktos pagal tiesioginę žodžių prasmę.

Kompozicijose atsispindi ne tik jėzuitų populiarintas kultas melstis už skaistykloje kenčiančias vėles, bet ir pačių jėzuitų pamaldumas Jėzui Kristui ir Marijai Dievo Motinai, žinomas nuo pat Jėzaus Draugijos įsteigimo pradžios³³.

Epitafinių kompozicijų meninė išraiška leidžia daryti prielaidą, kad kompozicijos galėjo būti atkurtos arba atnaujintos pagal ankstesnę piešinio prototipą. Galima vien tikėtis, kad dėl nežinomų priežasčių nepabaigtos kompozicijos (ar jų fragmentai), pradėjusios irti, buvo nuolat atnaujinamos. Tai liudija ne tik keletas piešinio „sluoksnių“, bet ir kai kuriose įrašų vietose pastebima skirtinga rašysena, pats šrifto pobūdis, rodantis, kad teksto citatos buvo ne vieną kartą perrašytos arba paryškintos.

Straipsnyje nebuvo analizuota epitafinių kompozicijų meninė stilistinė raiška. Šia linkme kompozicijas reikėtų tyrinėti tik po jų restauravimo, taip pat pateikus platesnį istorinį-kultūrinį bei meninį analizės kontekstą. Tai dar viena kriptos epitafinių kompozicijų tyrinėjimų kryptis.

Gauta
2001 04 10

Nuorodos

- Pvz., 1985 m. Vilniaus arkikatedroje vienoje iš kriptų surasta sienų tapybos „Nukryžiavimo“ kompozicija (Žr.: N. Kitkauskas, *Vilniaus arkikatedros požemiai*, Vilnius, 1994, p. 46–48). Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kriptos, esančios kairėje transepto pusėje, *al fresco* kompozicijos restauruotos 7-ojo dešimtmečio pradžioje (*Kultūros paveldo centro archyvas (KPCA)*, f. 3, ap. 1, s.v. 390). Po restauracijos čia buvusios Nukryžiavimo, taip pat vėles vaizduojančios kompozicijos pertapytos. Autentišką vaizdą išlaikė *Prisikėlusio Kristaus* kompozicija.
- Bažnyčia sugrąžinta tikintiesiems 1988 m., jėzuitams 1989 m.; pašventinta 1991 m. kovo 3 d. Smulčiau apie kriptos atradimo aplinkybes žr.: Kun. J. Boruta SJ, Papildymai dėl atradimo, *Dienovidis*, 1991 lapkričio 15–22, p. 8; Kun. Jonas Boruta SJ, Papildymai dėl atradimo, *Laiškai lietuviams*, 1992, vol. XLIII, Nr. 3, p. 78–79.
- AB „Paminklų restauravimo institutas“ (*AB PRI*), F. 5–7340. Iki šiol nežinoma, kokie asmenys buvo palaidoti šioje kriptoje. Manoma, kad bažnyčios požemiuose palaidoti XVII–XVIII a. profesų namuose gyvenę ir mirę tėvai jėzuitai (jų sąrašą žr.: *AB PRI*, F. 5–7340; taip pat *Vilniaus jėzuitų archyve (VJA)*).
- Paminėtini šie straipsniai: V. P. Jurkštas, Garsiųjų jėzuitų amžino poilsio vieta, *Dienovidis*, 1991 lapkričio 1–8; Kultūros istorijos ženklas (vyriausiojo architekto-restauratoriaus Virgilijaus Spudo pasakojimą užrašė Danutė Zovienė), *Literatūra ir menas*, 1993 balandžio 17 d.
- Annuae Litterae; Historia*. Kronikose yra duomenų apie tai, kad bažnyčios kriptose laidoti kilmingieji, jėzuitų geradariai; plg. publikaciją: Vilniaus profesų namo istorijos tęsinys (parengė Aleksandra Aleksandravičiūtė), *Menotyra*, 1996, Nr. 2, p. 66–71.
- Pagal P. Rabikausko surinktus duomenis iš jėzuitų istorinių dokumentų (P. Rabikausko korespondencija, *VJA*).
- Annuae litterae*, 1650 m. aprašymas, *Archivum Romanum Societatis Jesu (ARSI)*, Lith. 39, f. 245r.–246r.
- J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750 przez J. I. Kraszewskiego*, t. 1–4, Wilno; 1840, t. 2. [A. H. Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach przez Jana ze Śliwina*, Wilno, 1856, 1859; A. H. Kirkor, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1863, 1880, 1889. A. Виноградов, *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*, Вильна, 1908, с. 1–2. W. Zahorski rankraštis apie Šv. Kazimiero bažnyčią (*LVI*, f. 1135, ap. 8, b. 10). P. Weber, *Wilna eine vergessene Kunststätte*, Wilna, 1917. J. Klos, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno, 1923, 1929, 1937. J. Juškevičius, J. Maceika, *Vilnius ir jo apylinkės*, Vilnius, 1937, 1940. M. Morelowski, *Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu*, Wilno, 1939. M. Vorobjovas, *Vilniaus menas*, Kaunas, 1940. J. Griņius, *Vilniaus meno paminklai*, Kaunas, 1940. M. Baliański, *Dawna Akademia Wileńska: Proba jej historii od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*, Petersburg, 1862. S. Zalewski, *Jezuici w Polsce*, t. 1–4, Kraków, 1900–1905.
- Sankt-Peterburgo valstybinis centrinis istorijos archyvas*, f. 1488, ap. 1, s.v. 276; *MAB RS*, F. 44–712, 713. *LVI*, f. 1135, ap. 12, b. 208, b. 210. *KPCA*, f. 6, ap. 1, s.v. 2571, 2572, 2573, 2578; 335, 337.
- Autorė dėkoja archeologui Stasiui Patkauskui ir vyr. architektui V. Spudui už konsultacijas kriptos tyrinėjimų klausimu. Taip pat žr.: *AB PRI*, F. 5–7340.
- Apie tai byloja kelių freskos technikų (ant šlapio ir ant sauso tinko) pėdsakai.
- Toliau straipsnyje pateiktas kriptos įrašų citatas bei jų signatūras lyginti pagal šiuos leidinius: *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Įstatymas arba Testamentas su Vulgatos tekstu* (vertė ir Komentorių pridėjo kun. Juozapas Skvireckas), Kaunas, t. 1, 1913; t. 2, 1921; t. 3, 1923; t. 4, 1932; t. 5, 1937; t. 6, 1911. *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas* (iš hebrajų ir aramėjų, graikų kalbų vertė prel. prof. Antanas Rubšys), Vilnius, 1998. Toliau nuorodose esančius A. Rubšio vertimus lyginti pagal šį leidinį. Autorė dėkoja Mindaugui Stročkiui už konsultacijas rekonstruojant įrašų tekstą.
- Galima pateikti tokį renesansinės kompozicijos pavyzdį: Antonio da Firenze „Nukryžiuotasis su Švč. Merge-

- le Marija ir Apaštalų Jonu“ (XV a. I pusė, Sankt-Peterburgas, *Ermitažas*). Panašus Nukryžiuotasis vaizduojamas šiame leidinyje: Jerome Nadal, *Evangelicae Historiae Imagines*, Antwerp, 1593. Nukryžiuotasis palenkta ar nusvirusia galva vaizduojamas XVII a. I pusės paveiksluose, plg. Diego Velaskeso, Francisko Zurbarano Nukryžiuotojo kompozicijas.
- ¹⁴ Panašia plonos linijos maniera nupiešta kunigo figūra, o ryškiais kontūro linijomis – vėlės figūra.
- ¹⁵ Tokios formos rėmai pavaizduoti daugelyje kriptos kompozicijų (toliau rėmai su kilputėmis ...). Panašūs rėmeliai, imituojantys kai kurių metalinių dirbinių formas, aptinkami ir XVII–XVIII a. knygų emblemos.
- ¹⁶ Plg. įrašo (9) žodį DESIDERAVI su Vulgatos citatos žodžiu „desideraveram“. A. Rubšio citatos vertimas: „Kaip smagu sėdėti jo paukščiame, / ir jo vaisiai man saldūs (Gg 2, 3).
- ¹⁷ Tai viršutinis jėzuitų drabužis, nešiotas ant sutanos. (Žr.: *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius, 1997, p. 318.) Ši drabužių dėvėjo ir Lietuvos jėzuitai, plg. paveikslus: Mikalojaus Lancicijaus portretas (N. Liet. d., po 1653, *Nacionalinis Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos muziejus*), Tomo Žebrausko portretas (Ignatius de Eggenfelder, XVIII a. vidurys, *Lietuvos dailės muziejus*).
- ¹⁸ Plg. (10) įrašo žodį ET su Vulgatos citatos žodžiu „es“. Įrašo (12) žodžio DOMINE nėra Vulgatos citatoje. Taip pat plg. A. Rubšio versta citatą (12): „Nukreipk savo žvilgsnį nuo manęs, / kad atsigaučiau / pirma, negu nueisiu ir pranyksiu“ (Ps 39,14).
- ¹⁹ Klaidinga (13) įrašo signatūra (plg. Psalm. 142, 2), žodžių TUUM ir DOMINE nėra Vulgatos citatoje.
- ²⁰ Panašus, Prisikėlimą liudijantis judesys būdingas renesanso ir ankstyvojo baroko, rečiau brandaus ir vėlyvojo baroko, Prisikėlusio Kristaus kompozicijoms.
- ²¹ Lyginama 7-ojo dešimtmečio pradžioje restauruota Šv. Kazimiero bažnyčios kriptos *al fresco* kompozicija *Prisikėlęs Kristus*. Smulkiau palyginti šias dvi kompozicijas nėra galimybių, nes abi išlikusios fragmentiškai.
- ²² Įdomu, kad kriptos *Prisikėlęs Kristus* santūraus judesio poza, dažnai ir ikonografinė tipologija artimas knygų miniatiūrų ar spaudinių iliustracijoms. Pvz., Gugliemo Giraldi (?–1480) miniatiūra (Ferara, *Spaudinių muziejus*); 1630 m. išleisto jėzuitų teologinio veikalų iliustracija (žr. leidinyje: E. Patiejūnienė, *Brevitas Ornata. Mažosios literatūros formos XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius, 1998, p. 42).
- ²³ (15; 16) įrašai be signatūrų. (15) įrašo žodyje RESUR[RE]CTIO praleista raidė R, plg., Vulgatos citatoje žodį „resurrectio“.
- ²⁴ (18) įrašas, plg. su Vulgatos citata, truputį skiriasi; taip pat žodyje Q[U]EM praleista raidė U, o žodyje VIS[U]RUS, vietoje U parašyta A (plg. Vulgatos citatos žodžius „quem“ ir „visurus“). A. Rubšio versta citata: „Juk aš žinau, kad mano / Atpirkėjas gyvas; / galų gale jis pakils / kaip / liudytojas žemėje. / Net tada, kai liga bus suėdusi / mano odą, / dar savo kūne regėsiu Dievą. / Aš pats jį regėsiu akimis savo, / o ne kito!“ (Job. 19, 25–27).
- ²⁵ Kalbama apie daugiafigūres *Nukryžiuotasis* kompozicijas, kuriose iš abiejų Nukryžiuotojo pusių pavaizduotos (kartais klūpančios) Evangelijoje paminėtų personažų figūros.
- ²⁶ Įrašai be signatūrų. Mater Misericordiae – toks kreipinys aptinkamas giesmėje ar maldoje „Sveika Marija“ (Salve Regina). Monstra te esse matrem – tokia eilutė galėjo būti paimta iš maldos arba himno, skirto Marijai, pvz., „Ave Maris Stella“; paminėtina tai, kad vienu ar kitu laikmečiu ši giesmė galėjo skirtis sava teksto redakcija arba galėjo būti keli teksto variantai. Plg. giesmę „Ave Maris Stella“, pateiktą XVII a. leidinyje: S. M. Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam priderančios*, 1646 m. (fotografuotinis leidimas, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius, 1958 m., p. 307–308); taip pat šią giesmę leidinyje: *Liturginis giesmynas* (paruošė kun. Kazimieras Senkus, M. M. S.), Vilkaviškio vyskupijos kurija, 1993.
- ²⁷ Plg. E. Patiejūnienė, *Brevitas Ornata...*
- ²⁸ Įrašas be signatūros. NRA – sutrumpintas žodis „nosta“. Taip pat žr.: „Salve Regina“. *Romos Katalikų apeigynas Lietuvos vyskupijoms. Antroji dalis. Procesijos, litaniijos, laidotuvės*, Vilnius–Kaunas, 1966; „Sveika Karalienė“. *Liturginis giesmynas* (paruošė kun. Kazimieras Senkus, M. M. S.), Vilkaviškio vyskupijos kurija, 1993.
- ²⁹ Klaidinga (26) įrašo signatūra (plg.: Psalm. 26, 10). Žodyje DERELIQ[U]ERUNT praleista raidė U, plg. Vulgatos citatos žodį „dereliquerunt“.
- ³⁰ Įrašai be signatūrų; (27) įrašas sunkiai perskaitomas. (28) įrašo žodyje PR[A]ECISA praleista raidė A, plg. Vulgatos citatos „praecisa“.
- ³¹ Čia kalbama apie baroko epochoje populiarių antkapinių portretų žanrą. Šios kriptos kompozicijos galėjo būti sukurtos pagal mums nežinomą antkapinio, gal epitafinio, portreto kompozicijos schemą. (Plačiau apie antkapinius ir epitafinius portretus: M. Matuškaitė, *Portretas XVI–XVIII a.*, Vilnius, 1984, p. 55–57; L. Šinkūnaitė, *XVII a. Lietuvos portretas. Kultūros, asmenybės ir jos atvaizdo santykis*, Vilnius, 2000, p. 118–127.)
- ³² Jėzuitai emblemos aiškinimą naudojo savo švietimo sistemoje. Žinoma, kad Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekoje buvo emblemų enciklopedijų, priskiriamų tiems autoriams, kurie laikėsi nuostatos, kad simbolinio įvaizdžio aiškinimas pradedamas nuo Biblijos (žr.: E. Patiejūnienė, *Brevitas Ornata...*, p. 65–69). Todėl nesunku suprasti tai, kad jėzuitų bažnyčios kriptoje greta kompozicijų atvaizdų, išskyrus kelis maldų fragmentus, įkomponuotos Biblijos citatos ir kad šie atvaizdai bei įrašai pasižymi prasme sąveika.
- ³³ Apie jėzuitų dvasingumą ir pamaldumą žr.: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995* (opracował Ludwik Grzebień SJ.), Kraków, 1996, p. 566–567. *Encyklopedia Katolicka*, t. 1–7, Lublin, 1997; t. 7, p. 1267–1272. Paminėtina, kad jėzuitų kūrybinėje aplinkoje, ypač XVII a. I pusėje, sukurtiems meniniams atvaizdams nemažą poveikį galėjo turėti liturginių ir kitų religinių knygų iliustracijos, pvz., graviūros iš J. Nadal, „Evangelicae Historiae Imagines“ (1593), „Vita Beati Patris Ignatii“ (1609).

Neringa Markauskaitė

EPITAPHIAL COMPOSITIONS IN THE CRYPT OF ST. CASIMIR (JESUIT) CHURCH IN VILNIUS

S u m m a r y

The burial crypt of the Vilnius St. Casimir Church with its mural compositions located under the great altar was discovered in 1991. So far no specific historic documents about the discovered epitaphial compositions have been available. It is thought that they were forgotten in the 19th century when the crypt was buried under the earth while reconstructing the Church into the Orthodox Church.

In 1996 these compositions were preserved, however, they were not restored, therefore restorers or art historians did not study them in detail. For this reason it is difficult to present both the preliminary date and the technique of painting these black and white murals.

The objective of this article is the iconographic analysis of the compositions of the crypt. Attempts have been made to reveal the main ideas of the iconography of the compositions, the peculiarities of artistic expression and the interaction between the text and the image. As only fragments of the quotations of the crypt inscriptions have remained, they were reconstructed, the missing words have been restored, and references of the quotations and inscriptions were compared with the Vulgate text.

Three main compositions representing the Crucifixion, resurrected Christ and Virgin Mary form the basis of the iconographic program of the crypt. These compositions are difficult to define in accordance with certain iconographic schemes.

It is easier to define them by iconographic types. The compositions of the Crucifixion are closer by their typology to the works of the Renaissance or early baroque than to the works of the mature baroque. The composition of Virgin Mary is difficult to attribute to the iconographic type known in the art tradition.

The three main compositions are supplemented by other compositions representing figures of souls of the deceased which have come to life as if from their coffins. These figures are noted for the way of their presentation. Though they are painted in a schematic manner (in many places only fragments have remained), these compositions can be understood as tombstone, probably, epitaphial, portrait images.

Epitaphial compositions reflect some features of the expression of emblematic thinking, for example, a notional relation between the image and the text, as well as expressions of artistic rhetoric, e.g. the language of movements and gestures of the figures. The clue to many figures in the compositions is hidden in the quotations of the compositions, which were taken from the Vulgate and prayers. The artistic expression of the compositions enables us to make the supposition that they could have been partly reconstructed or renewed. This is attested by several layers of the drawing and part of the inscriptions containing features of different handwriting. They could have been re-written or made more distinct.

Epitaphial compositions reflect the cult of praying for the souls suffering in the Purgatory, as well as piety shown by the Jesuits to Jesus Christ and Virgin Mary.